

Haxhi ADEMI & Bleart THAÇI

**NDARJA E KUFIJVE DHE ZONAVE TË NDIKIMIT
NË KOSOVË GJATË LUFTËS SË DYTË BOTËRORE:
STRATEGJITË POLITIKE DHE EKONOMIKE TË
FUQIVE TË BOSHTIT**

Abstrakt:

Studimi trajton ndarjen e zonave të ndikimit në Kosovë gjatë periudhës së Luftës së Dytë Botërore, duke ndjekur trajektoren historike të copëtimit territorial dhe duke shqyrtuar platformat politike, ideologjike dhe ekonomike të fuqive të Boshtit në këtë proces. Pushtimi i Jugosllavisë në prill të vitit 1941 solli ndarjen e territorit të saj ndërmjet Gjermanisë, Italisë dhe Bullgarisë, përfshirë edhe copëtimin e Kosovës në tri zona pushtimi. Ndonëse ky pushtim u realizua pas një koordinimi politik dhe strategjik ndërmjet fuqive agresore, përgatitjet përkëtë ndarjekishin nisur më herët, si pjesë përbërëse e planeve ekspansioniste të fuqive fashiste. Italia synonte krijimin e një “Shqipërie të Madhe” nën ndikimin e saj politik dhe administrativ, ndërsa Gjermania kishte interesa të theksuara strategjike dhe ekonomike, veçanërisht mbi zonën industriale të Trepçës dhe pasuritë e saj nëntokësore. Një pjesë e territorit shqiptar u vu nën administratën bullgare, në përputhje me interesat politike dhe strategjike të kësaj fuqie në Ballkan. Punimi mbështetet në burime arkivore si dhe në literaturën historike bashkëkohore vendore dhe ndërkombëtare, me qëllim të ofrimit të një interpretimi të saktë dhe kontekstual të zhvillimeve. Gjithashtu, paraqiten të dhëna mbi diskutimet diplomatike të zhvilluara në takimin e Vjenës (18-23 prill 1941), ku fuqitë e Boshtit finalizuan marrëveshjen për ndarjen e Jugosllavisë, duke përfshirë edhe Kosovën. Vëmendje e veçantë i kushtohet planeve strategjike dhe etnike të hartuara nga diplomacia italiane, ndikimit ekonomik të Gjermanisë në rajon, si dhe aspiratave politike dhe territoriale të Bullgarisë në hapësirën shqiptare. Studimi është i strukturuar mbi katër shtylla kryesore: pushtimi dhe ndarja e Jugosllavisë, me theks në dimensionet politike, ekonomike dhe ushtarake të fuqive të Boshtit; zonat e pushtimit

dhe përcaktimi i vijës së demarkacionit në Kosovë; kapitullimi i Italisë dhe i Bullgarisë dhe pasojat e tij në rikonfigurimin administrativ dhe territorial; si dhe rikonfigurimi i vijave kufitare nën administrimin gjerman. Nga pikëpamja metodologjike, studimi mbështetet në një qasje ndërdisiplinore dhe kritike, e cila kombinon analizën e burimeve arkivore primare me literaturën historiografike bashkëkohore për të identifikuar ndërveprimet midis faktorëve politikë, ekonomikë dhe strategjikë. Analiza kontekstuale e dokumenteve diplomatike, ushtarake dhe administrative mundëson të shmangë interpretimet teleologjike dhe narrativa ideologjike, duke reflektuar standardet bashkëkohore të kërkimit shkencor në histori. Ky studim kontribuon në ndriçimin e procesit kompleks të ndarjes së zonave të ndikimi në Kosovë duke e vendosur këtë proces në kontekstin më të gjerë të dinamikave ballkanike dhe evropiane të Luftës së Dytë Botërore.

Fjalët kyç: *Lufta e Dytë Botërore, Kosova, zonat e influencës, fuqitë e Boshtit, ndarja territoriale, pushtimi fashist, Trepça, takimi i Vjenës.*

Pushtimi dhe ndarja e Jugosllavisë- dimensionet politike, ekonomike dhe ushtarake të Fuqive të Boshtit

Gjatë viteve '30 të shekullit XX, marrëdhëniet ndërmjet Jugosllavisë dhe Gjermanisë karakterizoheshin nga një klimë përgjithësisht pozitive. Elitat politike jugosllave në Beograd shfaqnin prirje të qarta për intensifikimin e bashkëpunimit me Berlinin, veçanërisht pas ftohjes së marrëdhënieve me Francën, e cila po orientonte gjithnjë e më shumë politikën e saj drejt një afrimi me Italinë.¹ Në këtë kontekst, ardhja në pushtet e Adolf Hitlerit në vitin 1933 u prit me simpati nga Mbreti Aleksandër I Karagjorgjeviq i Jugosllavisë. Kjo simpati lidhej jo vetëm me kalkulimet politike, por edhe me interesat ekonomike gjermane ndaj Jugosllavisë, sidomos për pasuritë e saj nëntokësore, me theks të veçantë në kompleksin minerar të Trepçës, i cili kishte rëndësi strategjike për industrinë ushtarake gjermane.²

¹ Dušan Lukač, Treći Rajh i Zemlje Jugoistočne Evrope, Prvi Deo 1933-1936, Beograd: 1982, f. 76-111.

² Bogdan Krizman, Vanjska politika jugoslovenske države 1918-1941, Zagreb: Diplomatsko-istorijski pregled, 1975, f. 89.

Mbreti Aleksandër shprehu hapur gatishmërinë për një bashkëpunim ekonomik gjermano-jugosllav, duke e konsideruar Gjermaninë si partner të rëndësishëm për zhvillimin ekonomik të vendit. Këtë orientim e konfirmoi edhe përfaqësuesi diplomatik jugosllav në Berlin, Balugxhiq, gjatë bisedës me Hitlerin më 9 mars 1934.³ Në këtë mënyrë u krijuan rrethana të favorshme për afrimin e dy vendeve, pasi mungonin mosmarrëveshjet e drejtpërdrejta politike, ndërkohë që struktura e ekonomisë jugosllave përshtatej mirë me nevojat e ekonomisë së industrializuar gjermane.⁴ Beogradi synonte të forconte lidhjet tregtare dhe ekonomike me Berlinin, me bindjen se këto do të shndërroheshin gradualisht edhe në lidhje politike më të qëndrueshme.⁵

Pas atentatit ndaj Mbretit Aleksandër më 9 tetor 1934, drejtimin e shtetit jugosllav e mori Princi Pavle Karagjorgjeviq,⁶ Regjent i Mbretërisë së Jugosllavisë (1934-1941), i cili artikuloi një program të politikës së jashtme e orientoi në katër pika kryesore: shprehjen e antikomunizmit dhe mosnjohjen e Bashkimit Sovjetik,⁷ mbështetjen e një afrimi gjermano-britanik të orientuar kundër BRSS-së, me qëllim ruajtjen e lidhjeve ekonomike me Gjermaninë; mbrojtjen e integritetit territorial të Jugosllavisë; si dhe afrimin me Italinë dhe forcimin e marrëdhënieve me Romën. Nga ana tjetër, edhe Gjermania tregonte interes të veçantë për bashkëpunim me Jugosllavinë, kryesisht për dy arsye strategjike: së pari, për shkak të pasurive të konsiderueshme minerare, veçanërisht në Kosovë dhe në zonën e Trepçës; dhe së dyti, për shkak të pranisë së një minoriteti të konsiderueshëm gjerman në

³ Izber Hoti, *Forcat e armatosura në Kosovë gjatë Luftës së Dytë Botërore*, Prishtinë: Instituti i Historisë, 1998, f. 21-24.

⁴ Lukač, *Treći Rajh i Zemlje Jugoistočne Evrope...*, f. 111.

⁵ Haxhi Ademi, *Kosova gjatë Luftës së Dytë Botërore (1941-1945)*, Prishtinë: Instituti i Historisë, 2021, f. 101.

⁶ Princi Pavle Karagjorgjeviq ishte regjent i Mbretërisë së Jugosllavisë në periudhën 1934-1941, i emëruar pas vrasjes së Mbretit Aleksandër I, për të ushtruar pushtetin shtetëror në emër të Mbretit Pjetër II Karagjorgjeviq, i cili ishte ende i mitur, duke drejtuar vendin në një fazë të ndërlikuar politike të shënuar nga tensione të brendshme etnike, autoritarizëm institucional dhe sfida të mëdha ndërkombëtare në prag të Luftës së Dytë Botërore. Ivo Banac, *The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics*, Cornell University Press, 1984; Stevan K. Pavlowitch, *Yugoslavia*, Routledge, London-New York, 2002.

⁷ Krizman, *Vanjska politika jugoslovenske*, f. 84.

territorin jugosllav, i cili shfrytëzohej nga Berlioni si instrument politik dhe propagandistik.

Afërsia e interesave ekonomike dhe politike çoi në konkretizimin e bashkëpunimit dypalësh. Më 5 tetor 1939, Jugosllavia dhe Gjermania nënshkruan një marrëveshje sipas së cilës pala jugosllave do të furnizonte Gjermaninë me plumb dhe zink, ndërsa në këmbim do të merrte aeroplanë luftarakë dhe armatim modern. Kjo marrëveshje u thellua më tej me nënshkrimin e një protokolli të fshehtë më 12 maj 1940, i cili parashikonte rritjen e ndjeshme të kontingjenteve të xeheve të eksportuara drejt Gjermanisë.⁸ Megjithatë, ambiciet gjermane shkonin përtej këtyre marrëveshjeve, pasi Berlioni synonte që Jugosllavia të orientonte pothuajse të gjithë importin e saj drejt Gjermanisë, duke reduktuar ose ndërprerë lidhjet ekonomike me fuqitë rivale.⁹

Në aspektin gjeostrategjik, interesi gjerman për Jugosllavinë^{10*} lidhej ngushtë edhe me pozicionin e saj gjeografik. Dalja potenciale në Detin Adriatik përmes territorit jugosllav do t'i mundësonte Gjermanisë të siguronte qasje më të gjerë në Mesdhe dhe të poziciononte flotën e saj në një hapësirë me rëndësi kyçe për kontrollin e rrugëve detare dhe furnizimeve ushtarake.¹¹

Ndërkohë, shtetet e bllokut nazifashist Gjermania, Italia, Hungaria dhe Bullgaria të udhëhequra nga llogaritë e tyre nacionale, territoriale dhe strategjike, kishin filluar prej kohësh përgatitjet për pushtimin e Jugosllavisë.¹² Në pranverën e vitit 1941, situata në Ballkan u përkeqësua

⁸ Armend Mehmeti, *Diplomacia e Britanisë së Madhe në marrëdhëniet shqiptaro-jugosllave 1919-1939*, Tiranë: Akademia e Studimeve Albanologjike-Instituti i Historisë, 2020, f. 389-395.

⁹ Tahir Abdyli, "Shfrytëzimi i pasurive natyrore në Kosovë nga pushtuesit fashistë (1941-1944)", në *Kosova*, nr.7, Prishtinë: Instituti i Historisë, 1978, f. 153.

^{10*} Jugosllavia kishte një sipërfaqe prej 247.542 km., kurse numri i banorëve në fillim të vitit 1941 ishte rreth 15,800.00. Në industri në vitin 1938 punonin nën 300 mijë punëtorë, në xehetari 54 mijë, ndërsa tri të katërtat e popullsisë ishin fshatarë. Kapitali i huaj në vitin 1939 zinte 51.39% në industri, xehetari, elektroekonomi dhe në eksploatimin e pyjeve. Më gjerësisht shih në: Petar V. Branković-Gjuro, *Jugosllavia në Luftën e Dytë Botërore*, Beograd: "Borba", 1977, f. 17

¹¹ Berlin Lichterfelde, R 43 II sig. 680, fl.24-25. *Dere zweite Teil des zusammenfassenden Berichts des Oberkommando der Wehrmacht ueber die Kriegserfolge gegen (...?) in den ersten Monaten des Kriegsjahre 1941*. Berlin, 12 Juni.

¹² Arkivi i Instituti të Historisë në Prishtinë (më tej: AIHP). Fondi (më tej: F.) 44, fl.

ndjeshëm, duke e shndërruar rajonin në një vatër të rëndësishme tensionesh ndërkombëtare. Adolf Hitleri përballej me dy alternativa lidhur me Jugosllavinë: ose ta detyronte përmes presionit politik dhe diplomatik që të rreshtohej si aleate e Boshtit, ose ta pushtonte ushtarakisht.

Fillimisht, dukej se opsioni i parë po rezultonte i suksesshëm,^{13**} veçanërisht pas nënshkrimit të Traktatit Trepalësh më 25 mars 1941 në Vjenë nga Kryeministri i Mbretërisë Jugosllave, Dragiša Cvetković.¹⁴ Megjithatë, vetëm një ditë më pas, ky orientim u përmbys nga një grusht shteti i organizuar në Beograd, me në krye gjeneralin Dušan Simović. Pas rrëzimit të qeverisë, Mbreti Petar II u shpall madhor, ndërsa Princi Pavle u detyrua të largohej nga vendi, duke hapur kështu rrugën për përshkallëzimin e krizës dhe për ndërhyrjen ushtarake të Fuqive të Boshtit ndaj Jugosllavisë.¹⁵

Pas grushtit të shtetit të 27 marsit 1941 në Beograd, që përmbysi orientimin pro-gjerman të qeverisë jugosllave, Hitleri mori menjëherë vendimin për një ofensivë ndëshkuese.¹⁶ Qëllimi i tij ishte pushtimi i shpejtë i Jugosllavisë, shkatërrimi i ushtrisë së saj dhe eliminimi i shtetit jugosllav si entitet politik.¹⁷ Vendimi u koordinua menjëherë me Italinë, ndërsa përgatitjet ushtarake u mbështetën në pozicionimin paraprak të

70. Lufta e prillit dhe pushtimi fashist.

^{13**} Më 6 mars, Këshilli i Kurorës, nën udhëheqjen e Princit Pavle Karagjorgjeviq u pajtua parimisht që Jugosllavia të hynte në Paktin Trepalësh. Mirëpo, më 20 mars në mbledhjen e qeverisë dhanë dorëheqje tre ministra dhe për shkak të dorëheqjes së tyre u shkaktua krizë qeveritare, e si rezultat i këtyre veprimeve u shty edhe nënshkrimi i Paktit. Gjermania në formë ultimatum i bëri kërkesë qeverisë jugosllave, të cilën e konsideronte përgjegjëse definitive, që deri më 23 mars në mesnatë duhet t'i kthente një përgjigje për të treguar qëndrimin e Jugosllavisë, nëse do t'i bashkohet Paktit apo jo. Më gjerësisht: Branković-Gjuro, Jugosllavia në Luftën, f. 28.

¹⁴ Arkivi i Institutit të Historisë Tiranë, (më tej: AIHT), Fondi (më tej: F.) F.A-V, Dosja (më tej: D.) 297, Nr. In. 1977, fl.11. Rezistenca Evropiane në vitet e LDB; AIHP, F.A-VIII, D.334, fl.13. Fronti antifashist dhe roli i tyre në luftën çlirimtare të popujve të Ballkanit.

¹⁵ Branković-Gjuro, Jugosllavia, f. 28.

¹⁶ Osman Zeka, Bashkëpunimi i Lëvizjes Nacionalçlirimtare të Kosovës me Lëvizjet Nacionalçlirimtare në territoret fqinje (1941-1945), (Tezë e Doktoratës), Prishtinë: Universiteti i Prishtinës & Fakulteti Filozofik, 1988, f. 254.

¹⁷ Jože Pirjavec, Tito dhe shokët, Tiranë: "Botart" 2020, f. 87.

forcave gjermane¹⁸ në Bullgari dhe në shfrytëzimin e Shqipërisë së pushtuar si bazë operative.¹⁹

Më 6 prill 1941, forcat e Boshtit nisën sulmin e njëkohshëm kundër Jugosllavisë dhe Greqisë^{20*}. Aviacioni gjerman neutralizoi qendrat kryesore ajrore dhe bombardoi Beogradin, ndërsa njësitë tokësore përparuan me shpejtësi në drejtimet strategjike kryesore. Brenda pak ditësh, Maqedonia dhe Kosova ranë nën kontrollin e Boshtit, duke u pamundësuar çdo bashkërendim të forcave jugosllave me ato greke. Rezistenca e organizuar ishte minimale dhe e fragmentuar, çka çoi në kapitullimin e shpejtë të ushtrisë jugosllave më 17 prill 1941.²¹ Kapitullimi hyri në fuqi më 18 prill në ora 12:00.²²

Me përfundimin e operacioneve ushtarake, Fuqitë e Boshtit kaluan menjëherë në fazën politike të riorganizimit territorial. Sipas një memorandumit gjerman të datës 6 prill 1941, të miratuar nga Hitleri, u përcaktuan parimet themelore të ndarjes së Jugosllavisë. Kroacia u shpall shtet autonom nën mbikëqyrjen gjermane; Italia mori nën kontroll Dalmacinë, Malin e Zi dhe pjesë të Jugosllavisë veriperëndimore

¹⁸ Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab), Band I: 1. August 1940, f. 31. Dezember 1941, Zusammenge stellt und erläutert von Hans- Adolf, Jockopsen, Frankfurt: Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, 1965, f. 380.

¹⁹ AIHT, F.A-VIII, D.297, Nr. inv. 1977, fl.19, Rezistenca Evropiane në vitet e Luftës së Dytë Botërore.

^{20*} Në mëngjesin e 6 prillit 1941, ministri gjerman në Athinë i telefonoi Kryeministrit të Greqisë, të cilin e informoi se Gjermania konsideron se Greqia kishte ndërmarrë një kurs jo neutral, që nga fillimi i luftës, në veçanti duke lejuar zbarkimin e një numri të konsiderueshëm të trupave britanike në tokën e saj. Për këtë arsye, Gjermania ishte e detyruar të nxirrte mënjatë forcat greke në kufij dhe të hynte në vend. Sipas tij, kjo hyrje nuk nënkupton se Gjermania ishte armike ndaj Greqisë, ose popullit grek, por vetëm synonte të sulmonte britanikët. Formulimi ishte i atillë që shmangte çdo deklaratë të shpalljes së luftës kundër Greqisë. Më gjerësisht shih në: Romeo Gura-kuqi, Shqipëria dhe Tokat e Lirume, 1939-1946, Durrës: “Botimet Jozef”, 2018, f. 279-280.

²¹ Kristo Frashëri, Historia e qytetërimit shqiptar, Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 2008, f. 294-295; Fjalori Enciklopedik Shqiptar, III, 2129.

Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab), Band I: 1. August 1940, f. 31. Dezember 1941, Zusammenge stellt und erläutert von Hans-Adolf Jacobsen, ANS-ADOLF JACOBSEN, Frankfurt: Bernard & Graefe Verlag für Wehrwesen, 1965, f. 381.

²² Pirjavec, Tito dhe shokët, f. 87.

Maqedonia iu dha Bullgarisë Hungaria përfitoi territore në rajonin e Danubit ndërsa Serbia u vu nën administrim të drejtpërdrejtë ushtarak gjerman.²³

Zonat e pushtimit dhe përcaktimi i vijës së demarkacionit në Kosovë

Ndarja e Jugosllavisë u konceptua nga Berlini si pjesë e një strategjie më të gjerë për dominimin politik, ushtarak dhe ekonomik të Ballkanit, ndërsa Italia e trajtoi atë kryesisht si çështje të zgjerimit territorial dhe prestigjit nacional. Këto interesa u harmonizuan përfundimisht në takimin e Vjenës (18–23 prill 1941), ku u përcaktuan zonat e influencës midis Gjermanisë, Italisë, Bullgarisë dhe Hungarisë, duke vulosur kështu shpërbërjen përfundimtare të Jugosllavisë dhe vendosjen e rendit të ri nazifashist në Ballkan.²⁴

Në takimin e Vjenës morën pjesë ministrat e Jashtëm gjerman, Jochim fon Ribentrop homologu i tij italian, Galeaco Çiano, dhe personalitete të tjerë të interesuar për ndarjen e Jugosllavisë.²⁵ Por, para së të mbahej takimi i Vjenës, palët e interesuara në këtë proces hartuan planet e tyre mbi baza strategjike dhe etnike.²⁶ Kështu, Francesco Scammacca del Murgu, nënsekretar i Punëve të Jashtme të Italisë për Çështjet Shqiptare ofroi një sërë studimesh specifike rreth sistemit të ardhshëm kufitar të Shqipërisë. Më 14 prill 1941, ai skematizoi aspiratën e shqiptarëve për një shtet shqiptar të zgjeruar drejt kufijve etnikë, ku në kuadër të hapësirës etnike shqiptare të përfshihehin: Kosova në tërësi duke përfshirë edhe pjesën sipër lumit Ibër, vargmalet e Kopaonikut, Krushumlinë, malet Crnagora, dalja jugore e grykës së Kaçanikut dhe malet e Sharrit. Në këto territore banonin rreth 500 mijë shqiptarë. Po ashtu, në kuadër të planit të Scammacca-s përfshihej edhe një zonë e

²³ Documents on the German Foreign Policy 1918-1945, (më tej: DGFP), Series D (1937-1945), Volume XII, The War Years, February 1- June 22 1941, Washington: United States Government Printing Office, 1962, Dok. 291. 487

²⁴ ZDPN, Tom XII, Knjiga I, Dokumenti Nemačkoga Rajha 1941, 1973, Dok. 11, fl.6

²⁵ DGFP, Series D (1937-1945), Vol. XII, Dok. 378, 595.

²⁶ Бранислав Божовић & Милорад Вавић, Суроба Време на Косову и Метохији, Београд: Институт За Савремену Историју, 1991, f. 43.

Maqedonisë, në të cilën banonin rreth 200 mijë shqiptarë. Në planin e tij, në kuadër të Shqipërisë duhet të përfshiheshin edhe hapësirat e banuara me shqiptarë nga Mali i Zi e deri në Pazarin e Ri, ku llogaritej se në këtë territor jetonin rreth 200 mijë shqiptarë.²⁷ Nga të dhënat e mësipërme, del se, sipas planit të nënsekretarit të Punëve të Jashtme për Çështje Shqiptare, Scammaca, në kuadër të Shqipërisë do të hynte edhe territori i Kosovës (pjesa dërmuese), territori i Maqedonisë, Malit të Zi deri te Pazari i Ri, sepse në këto territore pjesa dërmuese ishte e banuar me shqiptarë, që në tërësi kapte shifrën prej 900 mijë banorë.

Para takimit të Vjenës, edhe kabineti qeverisës i Musolinit kishte përgatitur një plan, për të pasur më të qartë hapësirën se deri ku do të shtrihej zona e ndikimit e qeverisë së tij. Ky plan parashihte që Kosova do t'i aneksohej Mbretërisë së Shqipërisë. Po ashtu, mendohej që edhe Mali i Zi do t'i bashkëngjitej Shqipërisë me një regjim autonom, por më pas, lindi ideja e krijimit të shtetit autonom të pavarur malazez.^{28*} Këto territore kishin interesa strategjike për Italinë, prandaj Musolini punonte mbi një plan ekspansionist strategjik të Italisë, dhe jo mbi interesat e Shqipërisë për një shtet në kufijtë kombëtarë.²⁹ Më 17 prill 1941, ambasadori gjerman në Romë, Meckensen, solli propozimin e Hitlerit për të diskutuar ndarjen e territorit jugosllav. Takimi u la

²⁷ Gurakuqi, Shqipëria, f. 284-285.

^{28*} Vendimtar në këtë ndryshim ka qenë refuzimi i Viktor Emanuelit III për të marrë kurorën malazeze, në rast se do të ndodhte bashkimi i Malit të Zi me Shqipërinë. Në vitin 1941, Mbreti Emanueli III, bëri me dije se dëshironte restaurimin e dinastisë Petroviç, nga e cila vinte bashkëshortja e tij, Mbretëresha Helena e Italisë, vajza e Krajl Nikollës. Konti Çiano, duke e ditur se ky restaurim malazez jepte refleksione në situatën analoge shqiptare e kundërshtoi, ndërkohë që vetë Musolini e pranoi propozimin e Emanuelit III. Andaj Emanueli III, duhej të zgjidhte në mes të nipërve dhe mbesave për të trashëguar fronin, por të gjithë refuzuan. Si rezultat i refuzimit të tyre, çështja u la mënjanë për një kohë të pacaktuar. Më 12 korrik 1941, Mali i Zi u shpall shtet sovran dhe i pavarur me formë qeverisëse të monarkisë kushtetuese, që bashkonte jetën dhe fatin e saj me Italinë. Vendimi i Musolinit për krijimin e Malit të Zi pa trevat shqiptare, ngjalli reaksion të fuqishëm. Të nesërmen, në Mal të Zi shpërtheu një revoltë dhe kështu Mbretëria e Malit të Zi, ishte një entitet i vdekur, ende pa lindur mirë. Andaj italianët u detyruan ta administrojnë Malin e Zi deri në fund të tërheqjes së tyre nga Ballkani, nëpërmjet një Guvernatori të Plotfuqishëm, i ngarkuar me pushtet ushtarak dhe civil. Më gjerësisht shih: Gurakuqi, Shqipëria, f. 285-297.

²⁹ Gurakuqi, Shqipëria, f. 285.

në fund të javës dhe kishte si qëllim njohjen e pritshmërive italiane. Qeveria e Mëkëmbësit në Tiranë, e kapi momentin për të paraqitur pretendimet shqiptare, para takimit të Vjenës. Së pari, filluan manifestimet për çlirimin e Kosovës. Më pas, Jakomoni në datën 20 prill 1941, shprehu shqetësimin e vendimeve që do të merren për zgjidhjen e çështjes maqedonase dhe rindërtimin e Malit të Zi. Në fakt, para se të ndodhte takimi i Vjenës, më 19 mars 1941 u mbajt një takim midis Hitlerit dhe varësit të tij, Joachim von Ribbentrop-i, të cilët pritën në audiencë Mbretin e Bullgarisë, Boris, i cili shprehu të gjitha pretendimet e bullgarëve për Maqedoninë. Udhëheqësit gjermanë këtë takim e zhvilluan në mënyrë që të kishin më të qartë këtë çështje gjatë bisedimeve me italianët. Sofja zyrtare synonte tërë Maqedoninë Perëndimore, duke përfshirë edhe territorin, ku shqiptarët ishin popullsi shumicë dhe autoktone.³⁰ Ministri i Jashtëm italian, Konti Çiano, arrin në Vjenë, më 20 prill 1941, i pajisur me programin e rivendikimeve për Shqipërinë, i bazuar mbi studimet italiane. Të nesërmen, ministri i Jashtëm, Çiano, zhvilloi bisedime me ministrin e Jashtëm gjerman, Ribbentrop, ku fillimisht diskutuan për çështjen e Kosovës. Më pas u diskutuan edhe çështje të tjera rreth krijimit të hartës së re ballkanike, për të cilën bënin përpjekje të gjitha palët, gjithnjë për të përfshirë sa më tepër territore.³¹

Në këtë takim, dy ministrat e Jashtëm u dakorduan për disa çështje, ndër të cilat më të rëndësishmet ishin: që ministri i Jashtëm gjerman, pohon se, me gjithë angazhimet që ishin marrë kundrejt Mbretit të Bullgarisë, Hitleri kishte pranuar kërkesën e Italisë në lidhje me Kosovën dhe hapësirat e tjera shqiptare. Përfundim bënte Mitrovica, pasi kjo zonë do të mbetej nën Serbinë, sepse në këtë territor ndodheshin minierat, të cilat kishin një rëndësi të veçantë për gjermanët.³² Një çështje tjetër, që u diskutua dhe që pati mirëkuptimin e ministrit të Jashtëm gjerman, ishte mospajtimi i ministrit të Jashtëm italian, me obligimet e qeverisë së Rahjut, që e tërë Maqedonia t'i jepej Bullgarisë, për shkak

³⁰ Po aty, f. 285.

³¹ AIHT, F.A-V. D.195, fl.1. Mbi çështjen e kufijve shqiptaro-jugosllav dhe shqiptaro-grek. Departamenti i kërkimeve, Ministria e Punëve të Jashtme e Britanisë, 30 qershor 1944.

³² AIHT, F.A-V. D.38. fl.23.

se italianët synonin përfshirjen edhe të atyre zonave që ishin të banuara me shqiptarë, siç janë Dibra, Gostivari, Tetova, Struga etj. Pra, italianët synonin që t'i siguroheshin Shqipërisë kufij të fuqishëm dhe logjistik nga pikëpamja e mbrojtjes ushtarake. Kështu, Çiano, i mbështetur edhe nga Ribbentrop, arriti që ta bind Hitlerin për të plotësuar kërkesat e Italisë.³³

Më 23 prill 1941, në takimin e Vjenës u konfirmua ndarja e zonave të influencës ndërmjet Italisë, Gjermanisë dhe Bullgarisë, si dhe u përcaktua vija e demarkacionit në Maqedoni dhe Kosovë. Në këtë kuadër u morën vendime për kufijtë e ashtuquajturës “Shqipëri e Madhe”, të cilat nuk ishin rezultat i veprimit apo presionit shqiptar, por i marrëveshjeve ndërmjet Fuqive të Boshtit. Bashkimi i pjesës më të madhe të Kosovës me Shqipërinë, i realizuar në verën e vitit 1941, ishte rezultat i këtyre vendimeve dhe jo e aspiratave politike shqiptare,³⁴ të cilat në shumicën e rasteve as nuk ishin në dijeni për marrëveshjen e Vjenës, siç dëshmohet edhe nga memorandum i Ferhat Dragës i 26 prillit 1941.^{35*}

Në të njëjtën kohë, komisionet shqiptare për çështjet territoriale, të cilat udhëtuan drejt Romës në maj të vitit 1941, vepruan pa dijeni mbi vendimet e marra në Vjenë. Propozimet e delegacionit të kryesuar nga Mustafa Kruja, që synonin përfshirjen e territoreve etnike shqiptare në Kosovë, Maqedoninë Perëndimore dhe në zonën e liqeneve të Ohrit e Prespës, binin në kundërshtim të drejtpërdrejtë me kufijtë e vendosur mbi baza gjeopolitike nga Fuqitë e Boshtit. Vetëm më 22 maj 1941, ministri italian i Jashtëm, Galeazzo Ciano, i informoi delegatët shqiptarë për vendimet përfundimtare, të cilat u kundërshtuan për arsye kombëtare.³⁶

Përcaktimi konkret i vijës së demarkacionit në Kosovë u realizua përmes negociatave italo-gjermane, nën mbikëqyrjen e Komandës

³³ Esilda Luku, *Diplomacia Evropiane ndaj Shqipërisë, ndërmjet dy konferencave të paqes (1919-1946)*, Prishtinë: Instituti Albanologjik, 2015, f. 272.

³⁴ DGFP, Series D (1937-1945), Vol. XII., Dok. 291, fl. 487.

^{35*} Memorandumi i Ferhat Dragës, në mënyrë të veçantë hidhte poshtë pretendimet bullgare për Shkupin dhe Manastirin. Sipas tij, trekëndëshi Shkup-Kumanovë-Presehevë, në vitin 1918, kishte rreth 95% shqiptarë. Luca Micheletta, *La resa dei conti, Il Kosovo, l'Italia e la dissoluzione della Jugoslavia (1939-1941)*, Edizioni Nuova Cultura, Roma: 2008, 131-1138, cituar sipas Gurakuqi, Shqipëria, f. 291.

³⁶ Gurakuqi, Shqipëria, f. 290-293.

Supreme të Wehrmacht-it, dhe u përmbyll më 31 maj 1941.³⁷ Këto negociata u udhëhoqën nga konsiderata gjeostrategjike, veçanërisht nga kontrolli i nyjeve të komunikacionit, burimeve minerare dhe zonave me rëndësi ushtarake. Ndërkohë, kufiri ndërmjet Shqipërisë dhe Bullgarisë u vendos në mënyrë të njëanshme nga Italia me dekretin e 19 korrikut 1941, duke reflektuar rivalitetin gjeopolitik ndërmjet aleatëve të Boshtit në Ballkan.³⁸

Megjithëse kufijtë u rishikuan disa herë gjatë pushtimit, ndarja e Kosovës në tri zona pushtimi mbeti burim i vazhdueshëm tensionesh, si pasojë e interesave të kundërta gjeopolitike të Italisë, Gjermanisë dhe Bullgarisë, si dhe për shkak të reagimeve të popullsisë shqiptare ndaj fragmentarizimit territorial. Negociatat italo-bullgare për përcaktimin e kufirit përkatës u zvarritën, dhe vetëm në mars të vitit 1943 komisioni përkatës përgatiti një raport të detajuar, të shoqëruar me harta.³⁹ Megjithatë, vija e demarkacionit mbeti e paqëndrueshme, pasi Italia më vonë e zgjeroi zonën e saj, duke përfshirë Prishtinën dhe Ferizajin, çka dëshmon se kriteret gjeostrategjike mbizotëruan mbi marrëveshjet formale.

Kufiri ndërmjet zonave pushtuese të Gjermanisë, Italisë dhe Bullgarisë kalonte në territorin e njohur si Suka e Orloviqit, ndërsa çështja e demarkacionit italo-gjerman, si dhe negociatat për ndarjen e sferave të interesit ndërmjet Bullgarisë dhe Gjermanisë, mbetën pjesërisht të pazgjidhura gjatë gjithë periudhës së pushtimit.⁴⁰ Kjo paqartësi kufitare pasqyrore natyrën fluide të rivalitetit gjeopolitik brenda vetë Boshtit.

³⁷ Izber Hoti, "Sistemi pushtues në Prishtinë dhe në rrethinë 1941-1944", në Kosova, nr.7. Prishtinë: Instituti i Historisë, 1979, f. 349.

³⁸ Arkivi Qendror Shtetëror i Republikës së Shqipërisë (më tej: AQSH), Fondi (më tej: F.) F.161, Dosja (më tej: D.) 71, Vitit (më tej: V.) 1943, Raporti i Kryesisë së Komisionit për përcaktimin e kufirit shqiptaro-bullgar.

³⁹ AQSH, F.161, D.71, V.1943. Raporti i Kryesisë së Komisionit për përcaktimin e kufirit shqiptaro-bullgar.

⁴⁰ Ali Hadri, "Sistemi i pushtimit fashist në Kosovë (1941-1944)", në Kosova, nr.7. Prishtinë: Instituti i Historisë 1979, f. 17.

Figura 1. Ndarja e Kosovës nga tri zona të pushtimit ndërmjet shteteve të boshtit⁴¹

Në aspektin territorial, zona italiane përfshiu pjesën më të madhe të Rrafshit të Kosovës me qendrat kryesore urbane, rajonin e Drenicës, Rrafshin e Dukagjinit dhe një varg trevash shqiptare në Mal të Zi dhe Maqedoninë Perëndimore, duke reflektuar strategjinë italiane për krijimin e një hapësire të vazhdueshme gjeopolitike nën kontrollin e saj.⁴²

Zona gjermane mbuloi pjesën veriore të Kosovës, duke përfshirë Mitrovicën, Podujevën dhe Vushtrrinë,⁴³ e integruar në shtetin serb

⁴¹ Ademi, Kosova, f. 133.

⁴² AQSH, F.178, D. I-2596, V.1941, fl.2. Dekreti i Viktor Emanuelit III, Romë, 12 gusht 1941.

⁴³ The National Archives (TNA), WO 2049558, HS-AFHQ144/5, Viti 1944, Memorandum: "SHQIPERIA: 1944" i përgatitur nga H. Hodgkinson/Zyra e NLO, BAF [British Air Force] Studimi trajton disa çështje me rëndësi për historinë e lëvizjes së rezistencës në Shqipëri, për politikën e ndjekur nga gjermanët, për çështjen e Kosovës etj. Korrik, 1944, Cituar sipas Shqiptarët gjatë Luftës së Dytë Botërore, Arkivi Kombëtarë Britanik, Përmbledhje dokumentesh, përzgjedhjen, përkthimin, redaktimin dhe hyrjen nga Hamit Kaba & Sabit Sylja, Prishtinë, Instituti i Historisë, 2018, f. 287.

të Millan Nediqit, për shkak të rëndësisë strategjike dhe ekonomike të minierave të Trepçës dhe burimeve të tjera minerare.^{44*} Por, gjermanët përveç Trepçës dhe pjesës veriore të Kosovës në kuadër të sundimit të tyre nuk shmangën as minierat e tjera në Kosovë, siç ishte baseni i linjtit të Obiliqit, miniera e Goleshit, miniera e Jezercit etj.⁴⁵

Zona bullgare e pushtimit përfshiu territore me shumicë shqiptare në Kosovën Lindore dhe në Maqedoninë Veriore, duke i siguruar Bullgarisë një pozicion më të favorshëm gjeopolitik në Ballkanin Qendror.⁴⁶ Edhe pse nuk ishte aktori dominues në rajon, Bullgaria përfitoi nga rikonfigurimi gjeopolitik i diktuar nga Fuqitë e Boshtit, veçanërisht nga Gjermania, e cila e mbështeti zgjerimin e kontrollit bullgar për arsye strategjike.

Qysh në fund të vitit 1941, me mbështetje të drejtpërdrejtë gjermane, Bullgaria synoi zgjerimin e zonës së saj drejt territoreve nën administrimin gjerman. Më 20 dhjetor 1941, komanda gjermane për Juglindjen parashtoi nevojën që zona bullgare të përfshinte edhe pjesë të rëndësishme të Kosovës.⁴⁷ Megjithatë, për arsye diplomatike dhe strategjike, Gjermania nuk lejoi menjëherë vendosjen e trupave bullgare në qendrat kryesore, duke favorizuar një zgjerim gradual.

Si rezultat i kësaj politike, më 15 janar 1942 në zonën bullgare u përfshi rrethi i Llapit, ndërsa në janar 1943 kësaj zone iu shtuan edhe pjesë të rretheve të Mitrovicës dhe Vushtrrisë. Bullgaria ushtronte në këto territore kontroll administrativ, policor dhe ushtarak. Ky zgjerim lidhej drejtpërdrejt me interesat gjeostrategjike gjermane për sigurimin

^{44*} Qeveria serbe e paraqiti para palës gjermane një kërkesë, me anë të së cilës kërkonte jo vetëm që Mitrovica, Podujeva dhe Vushtrria, por të gjitha viset jugore t'i bashkohen Serbisë. Me kërkesën e Serbisë, e cila aludonte se Ferizaj dhe Prizreni janë të populluar me 60% të popullsisë serbe (Nëse i referohemi regjistrimit të popullsisë, të dhënat demografike dëshmojnë qartë se realiteti statistikor ishte në kundërshtim të plotë me aludimet dhe aspiratat politike serbe H.A& B. Th) e se në afërsi të Ferizajt gjenden rezerva të mëdha të xehes së kromit dhe magnezit dhe se viset jugore si rajoni i Dukagjinit, Drenica dhe Sanxhaku janë plot me monumente të fuqisë mesjetare të Serbisë. Për këto arsye kërkoj që këto zona t'i bashkohen zonës së pushtimit gjerman, gjegjësisht Serbisë. Më gjerësisht shih: Hadri, "Sistemi i pushtimit", f. 120.

⁴⁵ Hoti, Forcat e armatosura, f. 29.

⁴⁶ ZDPN, Tom XIII, Knjiga I, Dokumenti KraljevineItalijske 1941, Dok. 14, fl.43; Historia e Popullit Shqiptar, Vëll. IV, f. 129-130; Shatri, Kosova, f. 20.

⁴⁷ Hadri, Lëvizja Nacionalçlirimtare, f. 99.

e vijës juglindore të Ballkanit dhe të vijës mbrojtëse ndaj Serbisë Juglindore, duke mundur njëkohësisht lirin dhe përqendrimin e forcave të Wehrmacht-it në Frontin Lindor.⁴⁸

Në përgjithësi, ndarja e Kosovës në tri zona pushtimi ishte produkt i një konfigurimi gjeopolitik dhe gjeostrategjik të diktuar nga interesat ushtarake, ekonomike dhe strategjike të Fuqive të Boshtit. Aspiratat kombëtare shqiptare për bashkim territorial mbetën jashtë këtyre kalkulimeve dhe u trajtuan si faktorë dytësorë në përcaktimin e vijave të demarkacionit.

Edhe pse kufijtë ndërmjet zonave të pushtimit nuk pësuan ndryshime të mëdha, problemet kufitare u shndërruan në një çështje tejet të ndjeshme, si pasojë e mosrespektimit të vijës kufitare, fakt i dëshmuar edhe në raportet e rojeve kufitare.⁴⁹ Zona kufitare ndërmjet Shqipërisë dhe Bullgarisë mbeti veçanërisht problematike,⁵⁰ deri në kapitullimin e Italisë në shtator të vitit 1943,⁵¹ pas së cilës kjo çështje humbi gradualisht rëndësinë e saj.

Deri në kapitullimin e Italisë në shtator të vitit 1943,⁵² hapësira shqiptare në Kosovë dhe Shqipëri ishte e ndarë në disa zona pushtimi, ku përplasjet ndërmjet Bullgarisë dhe Italisë për kontroll territorial ishin të vazhdueshme. Ndërkohë, Gjermania mbante në Kosovë një territor relativisht të kufizuar, por me rëndësi jashtëzakonisht të madhe strategjike, për shkak të pasurive të konsiderueshme nëntokësore dhe pozicionit gjeografik kyç. Prania gjermane në këtë rajon nuk ishte rastësore, por pjesë e një strategjie afatgjatë që synonte sigurimin e resurseve dhe stabilitetit në krahun juglindor të Ballkanit.

Në këtë kontekst, politika gjermane ndaj shqiptarëve u karakterizua nga një kombinim i kontrollit ushtarak dhe afrimit politik. Diplomacia gjermane premtoi mbështetje për aspiratat kombëtare shqiptare, veçanërisht për bashkimin e Kosovës me Shqipërinë, duke e përdorur

⁴⁸ Ademi, Kosova, f. 280.

⁴⁹ AMEPJ, D.32, V.1943, fl.27, Komanda e Mbrojtjes Kombëtare, Tiranë, 11 shkurt 1944.

⁵⁰ AMEPJ, D.79, V.1944, fl.38-40, Pro memorie.

⁵¹ ZDPN, Tom XII, Knjiga 3, Dokumenti Nemačkoga Rajha 1943, 1978, Dok. 134, 540

⁵² ZDPN, Tom XII, Knjiga 3, Dokumenti Nemačkoga Rajha 1943, 1978, Dok. 134, 540.

këtë diskurs si mjet për të siguruar bashkëpunimin e elitave lokale dhe për të frenuar destabilizimin e zonave të pushtimit.⁵³ Megjithatë, këto premtime mbetën kryesisht në nivel deklarativ dhe u kushtëzuan nga interesat strategjike të Rajhut dhe nga raportet e tij me aleatët, sidomos me Bullgarinë.

Pas kapitullimit të Italisë, më shtator 1943, konfigurimi gjeopolitik i rajonit ndryshoi ndjeshëm. Gjermania mori nën administrim të drejtpërdrejtë Shqipërinë dhe garantoj pavarësinë e saj në kufijtë e periudhës së pushtimit italian, duke premtuar gjithashtu rishikimin e vijave të demarkacionit në favor të përfshirjes së disa viseve shqiptare të mbetura jashtë trungut shtetëror, përfshirë Mitrovicën.⁵⁴ Shqiptarët e Kosovës e pritën fundin e sundimit italian pa kundërshtim, pasi kjo u perceptua si një mundësi për përfshirje më të gjerë në jetën politike të shtetit shqiptar, ndonëse pasiguria mbi zhvillimet e luftës mbeti e pranishme.

Në këto rrethana, më 11 shtator 1943 u formua Komiteti Ekzekutiv Provizor, i kryesuar nga Ibrahim Biçaku, i cili rishpalli Pavarësinë e Shqipërisë. Ky akt u shoqërua me thirrje publike për mobilizim kombëtar dhe u paraqit si shprehje e vullnetit të shqiptarëve për një shtet të pavarur dhe sovran.⁵⁵ Platforma politike e mbështetur nga Gjermania, e ndërtuar mbi konceptin e “Shqipërisë etnike”, u perceptua nga një pjesë e elitës politike shqiptare si një mundësi historike për rishikimin e kufijve dhe realizimin e bashkimit kombëtar.

Zhvillimet politike të pas kapitullimit të Italisë ndikuan drejtpërdrejt edhe në riformulimin e qëndrimeve të nacionalistëve shqiptarë. Mospërfshirja e çështjes së Kosovës në programin e PKSh-së, prishja e Marrëveshjes së Mukjes dhe frika e vazhdueshme nga rreziku sllav krijuan terrenin për organizim politik alternativ. Në këtë kuadër, më 16-19 shtator 1943, në Prizren u mbajt Kuvendi i Prizrenit,⁵⁶ ku u themelua

⁵³ Sabit Syla, Shteti shqiptar dhe çështja e Kosovës 1939-1981, Prishtinë: Instituti i Historisë, 2012, f. 88.

⁵⁴ Marenglen Kasmi, Pushtimi gjerman i Shqipërisë (1943-1944), Tiranë: “Filara”, 2013, f. 84.

⁵⁵ Syla, Shteti shqiptar dhe çështja e Kosovës, f. 88.

⁵⁶ Sabit Syla, “Rexhep Mitrovica-atdhetar i devotshëm i çështjes kombëtare”, në Kosova, nr.29/30, Prishtinë: Instituti i Historisë, 2008, f. 297.

Lidhja Shqiptare e Prizrenit dhe Komiteti Qendror i saj, me një mision të ngjashëm me atë të Lidhjes së vitit 1878.⁵⁷

Këto zhvillime u reflektuan edhe në Kuvendin Kombëtar të mbajtur në Tiranë më 16 tetor 1943, ku morën pjesë delegatë nga e gjithë hapësira shqiptare.⁵⁸ Kuvendi rrëzoi vendimet e vitit 1939 për bashkimin e kurorës shqiptare me atë italiane dhe krijoi Këshillin e Lartë të Regjencës, duke shënuar një etapë të re në organizimin institucional të Shqipërisë gjatë pushtimit gjerman.⁵⁹ Qeveria e formuar nën drejtimin e Rexhep Mitrovicës kishte karakter gjithëpërfshirës dhe synonte përfaqësimin e shqiptarëve nga të gjitha viset etnike.

Thelbi i politikës së jashtme të qeverisë Mitrovica lidhej drejtpërdrejt me mbrojtjen e pavarësisë dhe rishikimin e kufijve shqiptarë sipas konceptit të “Shqipërisë etnike”.⁶⁰ Qeveria ndoqi një politikë të theksuar asnjansësie, me synimin për të siguruar njohje ndërkombëtare dhe për të legjitimuar integritetin territorial shqiptar. Në këtë drejtim, kërkohej mbështetja e Gjermanisë dhe e shteteve nën ndikimin e saj, përfshirë Bullgarinë, veçanërisht për çështjet kufitare.

Megjithatë, ndonëse Gjermania pranoi vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me Shqipërinë dhe deklaroi përkrahje parimore për idenë e “Shqipërisë etnike”, ajo mbeti pragmatike dhe e rezervuar ndaj ndryshimeve konkrete të vijave të demarkacionit. Berlini shmangu çdo hap që mund të tensiononte marrëdhëniet me Serbinë dhe Bullgarinë, edhe kur pala shqiptare ngriti çështjen e bashkimit të Kosovës (pa rrethin e Studenicës) me Shqipërinë.⁶¹ Përpjekjet për vendosjen e marrëdhënieve diplomatike me Bullgarinë mbetën pa sukses, duke reflektuar kufijtë realë të ndikimit gjerman në rajon.⁶²

Një kthesë vendimtare ndodhi pas kapitullimit të Bullgarisë në shtator 1944. Me tërheqjen e trupave bullgare nga Kosova, u krijua një vakum administrativ dhe ushtarak, të cilin Gjermania e shfrytëzoi për

⁵⁷ Muhamet Shatri, *Kosova në Luftën e Dytë Botërore*, Prishtinë: Instituti i Historisë, 1997, f. 189.

⁵⁸ AMEPJ, F.151, D.4, V.1943, fl.3. Programi i Qeverisë Mitrovica.

⁵⁹ Muharrem Dezhgiu, *Shqipëria nën pushtimin italian, 1939-1943*, Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë, 2005, f. 489.

⁶⁰ Dezhgiu, *Shqipëria nën pushtimin italian*, f. 489.

⁶¹ Shatri, *Kosova*, f. 42.

⁶² Shatri, *Kosova*, f. 20; *Historia e Popullit Shqiptar*, Vëllimi IV, f. 129-130.

të zgjeruar de facto administrimin shqiptar mbi këtë hapësirë. Në këtë fazë, vijat e demarkacionit të Shqipërisë u shtynë drejt lindjes, duke arritur deri afër Shkupit, përgjatë anës së majtë të Vardarit dhe vijës hekurudhore Kumanovë–Preshevë–Bujanoc. Ky zgjerim territorial nuk u sanksionua juridikisht në nivel ndërkombëtar, por kishte rëndësi të madhe politike dhe simbolike për shqiptarët, pasi përfaqësonte afrimin më të madh të realizimit të konceptit të “Shqipërisë etnike”.

Siguria e këtyre vijave të reja të demarkacionit mbështetej kryesisht në popullsinë lokale shqiptare, për shkak të sulmeve të shpeshta nga formacionet çetnike të Draža Mihailoviçit dhe të pasigurisë së përgjithshme në terren.⁶³ Megjithatë, kjo situatë ishte e përkohshme. Me përkeqësimin e pozitës ushtarake gjermane, përpjekjet për konsolidimin e kufijve shqiptarë u ndërpre.

Më 2 tetor 1944 u dha urdhri për tërheqjen e trupave gjermane nga Shqipëria dhe më 15 tetor u mbyll Legata gjermane në Tiranë. Pas largimit gjerman, bashkëpunëtorët kryesorë shqiptarë, përfshirë Rexhep Mitrovicën, Ibrahim Biçakun, Mehdi Frashërin⁶⁴ dhe Xhafer Devën, u detyruan të largohen.⁶⁵ Më 23 nëntor 1944, pas largimit të forcave gjermane nga Kosova, territori kaloi nën administrimin komunist jugosllav. Andaj, përfundimisht, mund të thuhet se me tërheqjen e gjermanëve (popullsia shqiptare mbeti e pambrojtur dhe u përball me dhunë të madhe nga forcat sllave e jugosllave, të cilat morën kontrollin e Kosovës. Kjo periudhë tregoi se ndikimi gjerman solli një ribashkim të përkohshëm të territoreve shqiptare, por edhe një pasiguri të madhe pas largimit të tyre.

Pra, në përfundim të Luftës së Dytë Botërore, statusi i Kosovës dhe pozita e popullsisë shqiptare mbetën thellësisht të paqarta, vijat e demarkacionit të krijuara në rrethana lufte nuk u konsoliduan juridikisht, ndërsa çështja e sovranitetit dhe e kufijve shqiptarë mbeti e pazgjidhur, duke u nënshtruar vendimeve të ardhshme ndërkombëtare që do të përcaktonin fatin politik dhe territorial të kësaj hapësire. Krejt

⁶³ Fehmi Rexhepi, *Gjilani me rrethinë gjatë Luftës së Dytë Botërore (1941-1945)*, Prishtinë: Instituti i Historisë, 1998, f. 201-207.

⁶⁴ Petet Bartl, *Shqiptarët nga Mesjeta deri në ditët tona*, Tiranë: “IDK”, 2017, f. 230.

⁶⁵ Fazli Hajrizi, *Rexhep Mitrovica në Lëvizjen Kombëtare* (Monografi), Prishtinë: “Libri Shkollor”, 2008, f. 675.

në fund, nga takimi i Vjenës – që ishte një proces i udhëhequr nga interesat gjeopolitike të Boshtit – e deri te bashkimi i përkohshëm i të gjitha trojeve shqiptare në një njësi të vetme në shtator 1944, shqiptarët mbetën kryesisht subjekt i vendimeve të të tjerëve, dhe jo aktorë, pavarësisht vullnetit, dëshirës dhe së drejtës historike për të qenë të bashkuar.